Тема 3 ТЕОРІЯ ДВОЇСТОСТІ ТА ДВОЇСТІ ОЦІНКИ В АНАЛІЗІ РОЗВ’ЯЗКІВ ЛІНІЙНИХ ОПТИМІЗАЦІЙНИХ МОДЕЛЕЙ

3.1 Пряма та двоїста задачі як пара взаємоспряжених задач ЛП

З кожною задачею лінійного програмування пов’язується інша задача, також задача лінійного програмування, яку називають ***двоїстою*** (або спряженою) стосовно вихідної задачі, що називається ***прямою***.

Двоїсту задачу будують відносно прямої задачі, записаної у стандартній формі. У табл. 3.1 подано математичні моделі пари двоїстих задач, а в табл. 3.2 продемонстровано правила побудови математичних моделей двоїстих задач.

Таблиця 3.1 – Форми запису пари двоїстих задач

Прями ЗЛП	Двоїста ЗЛП
$\boldsymbol{F = c_1x_1 + c_2x_2 + \dots + c_nx_n \to max}$	$\boldsymbol{L = b_1y_1 + b_2y_2 + \dots + b_my_m \to min}$
$\boldsymbol{\begin{cases} a_{11}x_1 + a_{12}x_2 + \dots + a_{1n}x_n \le b_1, \\ a_{21}x_1 + a_{22}x_2 + \dots + a_{2n}x_n \le b_2, \\ \dots\dots\dots\dots\dots\dots\dots\dots \\ a_{k1}x_1 + a_{k2}x_2 + \dots + a_{kn}x_n \le b_k, \\ a_{k+1,1}x_1 + a_{k+1,2}x_2 + \dots + a_{k+1,n}x_n = \\ \qquad = b_{k+1}, \\ \dots\dots\dots\dots\dots\dots\dots\dots \\ a_{m1}x_1 + a_{m2}x_2 + \dots + a_{mn}x_n = b_m, \\ x_j \ge 0, j = \overline{1,l}, l \le n. \end{cases}}$	$\boldsymbol{\begin{cases} a_{11}y_1 + a_{21}y_2 + \dots + a_{m1}y_m \ge c_1, \\ a_{12}y_1 + a_{22}y_2 + \dots + a_{m2}y_m \ge c_2, \\ \dots\dots\dots\dots\dots\dots\dots\dots \\ a_{1l}y_1 + a_{2l}y_2 + \dots + a_{ml}y_m \ge c_l, \\ a_{1,l+1}y_1 + a_{2,1+1}y_2 + \dots + a_{m,l+1}y_m = \\ \qquad c_{l+1}, \\ \dots\dots\dots\dots\dots\dots\dots\dots \\ a_{1n}y_1 + a_{2n}y_2 + \dots + a_{mn}y_m = c_n, \\ y_i \ge 0, i = \overline{1,k}, k \le m. \end{cases}}$

Таблиця 3.2 – Правила побудови двоїстих задач

Структурні характеристики ЗЛП	**ЗЛП**	
	Пряма	**Двоїста**
1.ЦФ	(max)	(min)
2.К– ть змінних	n змінних	Дорівнює кількості обмежень прямої задачі y_i, $i = \overline{1,m}$, тобто m
3.к– ть обмежень	m обмежень	Дорівнює кількості змінних ПЗ x_j, $j = \overline{1,n}$, тобто n
4.Матриця коефіцієнтів в СО	$A = \begin{pmatrix} a_{11} & a_{12} & \dots & a_{1n} \\ a_{21} & a_{22} & \dots & a_{2n} \\ \dots & \dots & \dots & \dots \\ a_{m1} & a_{m2} & \dots & a_{mn} \end{pmatrix}$	$A^T = \begin{pmatrix} a_{11} & a_{21} & \dots & a_{m1} \\ a_{12} & a_{22} & \dots & a_{m2} \\ \dots & \dots & \dots & \dots \\ a_{1n} & a_{2n} & \dots & a_{mn} \end{pmatrix}$
5.Коеф. при змінних ЦФ	$c_1, c_2, \dots, c_n$	$b_1, b_2, \dots, b_m$
6.Права частина СО	$b_1, b_2, \dots, b_m$	$c_1, c_2, \dots, c_n$

Структурні характеристики ЗЛП	ЗЛП	
	Пряма	**Двоїста**
7.Знаки в СО	а) $x_j \geq 0$– умова невід'ємності	j– е обмеження має знак «≥»
	б) на змінну x_j не накладено умову невід'ємності	j– е обмеженні має знак «=»
	в) i-е обмеження має знак «≤»	змінна $y_i \geq 0$
	г)) i-е обмеження має знак «=»	на змінну y_i не накладається обмеження невід'ємності

3.2 Математична модель двоїстої задачі

Розглянемо задачу лінійного програмування, змістовно постановка якої надана в прикладі 1.1.

Випишемо математичну модель прямої (вихідної) задачі:

x_1 пар взуття – тижневий план випуску моделі №1,

x_2 пар взуття – тижневий план випуску моделі №2,

$$F(x_1, x_2) = 50x_1 + 70x_2 \to max;$$

$$\begin{cases} x_1 + 2x_2 \leq 900; \\ 3x_1 + \quad x_2 \leq 900; \\ \qquad\quad x_2 \leq 400; \\ x_1 \geq 0, \quad x_2 \geq 0. \end{cases}$$

Складемо математичну модель двоїстої задачі:

1) дана пряма задача на максимум, у ній усі нерівності системи обмежень мають знак «≤», тому змінювати форму запису математичної моделі прямої задачі немає необхідності;

2) випишемо розширену матрицю системи і рядок коефіцієнтів цільової функції

$$A = \left(\begin{array}{cc|c} 1 & 2 & 900 \\ 3 & 1 & 900 \\ 0 & 1 & 400 \\ \hline 50 & 70 & F \end{array}\right);$$

3) складаємо транспоновану матрицю

$$A^t = \left(\begin{array}{ccc|c} 1 & 3 & 0 & 50 \\ 2 & 1 & 1 & 70 \\ \hline 900 & 900 & 400 & L \end{array}\right);$$

4) складаємо **математичну модель двоїстої задачі** (див. табл. 3.3).

Таблиця 3.3 – Математична модель двоїстої задачі

ЦФ двоїстої задачі:	$L(y_1, y_2, y_3) = 900y_1 + 900y_2 + 400y_3 \to min$	
СО двоїстої задачі:	$\begin{cases} y_1 + 3y_2 \geq 50, \\ 2y_1 + y_2 + y_3 \geq 70, \\ y_1 \geq 0,\ y_2 \geq 0,\ y_3 \geq 0. \end{cases}$	
Економічний зміст ***змінних двоїстої задачі*** *визначається економічним змістом відповідних їм нерівностей системи обмежень прямої задачі.*		
Характеристика ресурсу		Характеристика двоїстої змінної
першій двоїстій змінній відповідає перше обмеження по витратах робочого часу,		y_1 у.г.о. – «тіньова ціна» 1 люд.-год. робочого часу;
другій – по витратах шкіри I сорту,		y_2 у.г.о. – «тіньова ціна» 1 шматка шкіри I сорту;
третій – по витратах шкіри II сорту,		y_3 у.г.о. – «тіньова ціна» 1 шматка шкіри I сорту.

3.3 Метод штучного базису розв'язання задач лінійного програмування

Метод штучного базису розглянемо на прикладі розв'язання двоїстої задачі до задачі про використання ресурсів.

<u>Крок 1.</u> Зведемо математичну модель двоїстої задачі до канонічного вигляду, уводячи додаткові невід'ємні змінні y_4, y_5. Оскільки всі нерівності системи обмежень виражаються знаком «≥», то *додаткові змінні* ввійдуть у систему обмежень з коефіцієнтом «– 1». У цільову функцію додаткові змінні завжди входять з коефіцієнтом «0». Оскільки двоїста задача на мінімум, то складемо допоміжну функцію $Z = -L$. *Канонічний вигляд запису двоїстої задачі:*

$$Z = -900 \cdot y_1 - 900 \cdot y_2 - 400 \cdot y_3 + 0 \cdot y_4 + 0 \cdot y_5 \to max;$$

$$\begin{cases} y_1 + 3y_2 - y_4 = 50; \\ 2y_1 + y_2 + y_3 - y_5 = 70; \\ y_1,\ y_2,\ y_3,\ y_4,\ y_5 \geq 0. \end{cases} \quad (3.1)$$

<u>Крок 3</u>. Побудова первинного базису.

Основна матриця системи (3.1)

$$\begin{pmatrix} 1 & 3 & \boxed{\begin{matrix} 0 \\ 1 \end{matrix}} & -1 & 0 \\ 2 & 1 & & 0 & -1 \end{pmatrix}$$

містить одиничний двовимірний вектор $(0; 1)$, що відповідає змінній y_3, яка увійде у первинний базис. Ця змінна міститься у другому рівнянні системи (3.1) з коефіцієнтом «1». <u>Щоб отримати одиничну підматрицю</u> у цій матриці, введемо невід'ємну *штучну базисну змінну* y_6, яку додамо до лівої частини першого рівняння. Штучну змінну y_6, включимо в цільову функцію з коефіцієнтом «–10000» (на порядок більший за інші коефіцієнти ЦФ). Зазначимо, що абсолютна величина коефіцієнтів при штучних змінних повинна бути на порядок вище за всі абсолютні величини коефіцієнтів цільової функції. У результаті складемо математичну модель *розширеної задачі*:

$$Z_1 = -900 \cdot y_1 - 900 \cdot y_2 - 400 \cdot y_3 + 0 \cdot y_4 + 0 \cdot y_5 - 10000 \cdot y_6 \to max;$$

$$\begin{cases} y_1 + 3y_2 \quad - y_4 \quad + y_6 = 50; \\ 2y_1 + y_2 + y_3 \quad - y_5 \quad = 70; \\ y_1,\ y_2,\ y_3,\ y_4,\ y_5,\ y_6, \geq 0. \end{cases} \qquad (3.2)$$

Отже, маємо: по-перше, усі вільні елементи системи (3.2) – невід'ємні; по-друге, основна матриця системи (3.2)

$$\begin{pmatrix} 1 & 3 & \begin{bmatrix} 0 \\ 1 \end{bmatrix} & -1 & 0 & \begin{bmatrix} 1 \\ 0 \end{bmatrix} \\ 2 & 1 & & 0 & -1 & \end{pmatrix}$$

містить одиничну підматрицю, що утворена двовимірними векторами

$$\begin{bmatrix} 0 \\ 1 \end{bmatrix} \text{ і } \begin{bmatrix} 1 \\ 0 \end{bmatrix}$$

котрим відповідають базисні змінні $y_3,\ y_6$, причому кількість базисних змінних дорівнює кількості рівнянь системи (3.2), тому система (3.2) має первинний базис.

<u>Крок 5.</u> Розв'язуємо отриману задачу симплексним методом за алгоритмом, що описано в п. 2.2.3. Відповідні симплексні таблиці задачі і зразки формул для Excel наведені на рис. 3.1 і рис. 3.2 відповідно.

Слід зазначити, що *ітераційний процес симплексного методу продовжується доти, поки оцінки оптимальності* Δ_j *містять від'ємні елементи.*

Якщо серед оцінок оптимальності немає від'ємних елементів, однак не всі штучні змінні виключені з базису, то така задача не має розв'язку.

Із третьої симплексної таблиці двоїстої задачі випливає, що всі оцінки оптимальності Δ_j невід'ємні і всі штучні змінні виведені з базису. Це означає, що опорний план третьої ітерації є оптимальним:

$$y_1^* = 32;\ y_2^* = 6;\ y_3^* = 0;\ y_4^* = 0;\ y_5^* = 0;\ y_6^* = 0,$$

а значення функції $Z_1(Y^*) = -34200$ – максимальним. Оскільки $L(Y) = -Z(Y)$, то

$$L *^*{}_{min} \text{ у.г.о.}$$

Повна *змістовна відповідь* щодо двоїстої задачі буде надана в наступній темі.

	A	B	C	D	E	F	G	H	I	J
1				Перша симплекс-таблиця двоїстої задачя						
2				-900	-900	-400	0	0	-10000	
3	базис	сб	bi	y1	y2	y3	y4	y5	y6	bi/aik
4	y6	-10000	50	1	3	0	-1	0	1	16,66667
5	y3	-400	70	2	1	1	0	-1	0	70
6		Δj	-528000	-9900	-29500	0	10000	400	0	
7				Друга симплекс-таблиця двоїстої задачі						
8				-900	-900	-400	0	0	-10000	
9	базис	сб	bi	y1	y2	y3	y4	y5	y6	bi/aik
10	y2	-900	16,66667	0,333333	1	0	-0,33333	0	0,333333	50
11	y3	-400	53,33333	1,666667	0	1	0,333333	-1	-0,33333	32
12		Δj	-36333,3	-66,6667	0	0	166,6667	400	9833,333	
13				Третя симплекс-таблиця двоїстої задачі						
14				-900	-900	-400	0	0	-10000	
15	базис	сб	bi	y1	y2	y3	y4	y5	y6	bi/aik
16	y2	-900	6	0	1	-0,2	-0,4	0,2	0,4	
17	y1	-900	32	1	0	0,6	0,2	-0,6	-0,2	
18		Δj	-34200	0	0	40	180	360	9820	
19				x4	x5	x1	x1	x2		

Рис. 3.1 – Результати обчислень методом штучного базису

Питання для самоконтролю до теми 3

1. Пояснити правила побудови двоїстої задачі до основної (прямої).
2. Пояснити сутність штучного базису при розв'язання задачі симплексним методом.

	A	B	C	D	E	F	G	H	I	J
1				Перша симплекс-таблиця двоїстої задачя						
2				-900	-900	-400	0	0	-10000	
3	базис	cб	bi	y1	y2	y3	y4	y5	y6	bi/aik
4	y6	-10000	50	1	3	0	-1	0	1	=C4/E4
5	y3	-400	70	2	1	1	0	-1	0	=C5/E5
6		Δj	=SUMPRODUCT($B$4:$B$5;C4:C5)	=SUMPRODUCT($B$4:$B$5;D4:D5)-D2	=SUMPRODUCT($B$4:$B$5;E4:E5)-E2	=SUMPRODUCT($B$4:$B$5;F4:F5)-F2	=SUMPRODUCT($B$4:$B$5;G4:G5)-G2	=SUMPRODUCT($B$4:$B$5;H4:H5)-H2	=SUMPRODUCT($B$4:$B$5;I4:I5)-I2	
7				Друга симплекс-таблиця двоїстої задачі						
8				-900	-900	-400	0	0	-10000	
9	базис	cб	bi	y1	y2	y3	y4	y5	y6	bi/aik
10	y2	-900	=C4/$E$4	=D4/$E$4	=E4/$E$4	=F4/$E$4	=G4/$E$4	=H4/$E$4	=I4/$E$4	=C10/D10
11	y3	-400	=C5-C4*$E$5/$E$4	=D5-D4*$E$5/$E$4	=E5-E4*$E$5/$E$4	=F5-F4*$E$5/$E$4	=G5-G4*$E$5/$E$4	=H5-H4*$E$5/$E$4	=I5-I4*$E$5/$E$4	=C11/D11
12		Δj	=C6-C4*$E$6/$E$4	=D6-D4*$E$6/$E$4	=E6-E4*$E$6/$E$4	=F6-F4*$E$6/$E$4	=G6-G4*$E$6/$E$4	=H6-H4*$E$6/$E$4	=I6-I4*$E$6/$E$4	
13				Третя симплекс-таблиця двоїстої задачі						
14				-900	-900	-400	0	0	-10000	
15	базис	cб	bi	y1	y2	y3	y4	y5	y6	bi/aik
16	y2	-900	=C10-C11*$D$10/$D$11	=D10-D11*$D$10/$D$11	=E10-E11*$D$10/$D$11	=F10-F11*$D$10/$D$11	=G10-G11*$D$10/$D$11	=H10-H11*$D$10/$D$11	=I10-I11*$D$10/$D$11	
17	y1	-900	=C11/$D$11	=D11/$D$11	=E11/$D$11	=F11/$D$11	=G11/$D$11	=H11/$D$11	=I11/$D$11	
18		Δj	=C12-C11*$D$12/$D$11	=D12-D11*$D$12/$D$11	=E12-E11*$D$12/$D$11	=F12-F11*$D$12/$D$11	=G12-G11*$D$12/$D$11	=H12-H11*$D$12/$D$11	=I12-I11*$D$12/$D$11	
19				x4	x5	x1	x1	x2		

Рис.3.2 – Формули розрахунку методу штучного базису в таблицях Excel